

Recenzja rozprawy doktorskiej
Małgorzaty Bożek
pt. *Twórczość reportażowa Hanny Krall. Ewolucja gatunku i stylu*
napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Grażyny Filip

Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska pani mgr Małgorzaty Bożek pt. *Twórczość reportażowa Hanny Krall. Ewolucja gatunku i stylu* sytuuje się w obszarze badań współczesnego językoznawstwa. Przyjęte w pracy ujęcia koncepcyjne i metody badawcze pozwalają na osadzenie jej w dwóch – w tym wypadku dobrze uzupełniających się obszarach: genologii lingwistycznej i mediolingwistyce. Taki wybór perspektywy badawczej pozwolił Doktorantce zrealizować ambitne zadanie, które postawiła sobie w pracy. Temat rozprawy współgra z jej zawartością. Wybór tematu jest słuszny, gdyż, jak zauważa Autorka:

„Hanna Krall, jedna z najwybitniejszych reporterek współczesności, nie doczekała się ani rzetelnej monografii, ani zwartych analiz wskazujących na unikatowość i odrębność jej twórczych eksperymentów wyprofilowanych aspektowo w perspektywie dyskursywnej, choć należy wspomnieć o interesujących analizach konkretnych typów jej wypowiedzi o charakterze quasi-lingwistycznym (łączą różne perspektywy badawcze). Ich rozproszenie i doraźność nie budują jednak zwartej publikacji wymodelowanej językoznawczo” (s. 22-23).

Przedstawiając cel pracy, którym jest „wypełnienie luki badawczej w polskiej genologii lingwistycznej i medialnej (dookreślonej prasowo)” (s.22), dotyczącej twórczości reporterskiej Hanny Krall, zapowiada kontynuację pracy zapoczątkowanej rozprawą doktorską:

„Dysertacja jest początkiem szerszego projektu – książki o genologicznych aspektach utworów reporterki w kontekście związków jej twórczości z reprezentatywnymi utworami innych polskich reporterek, które debiutowały w podobnym okresie (Małgorzaty Szejnert i Lidii Ostałowskiej)” (s.23).

Obszerna, bo licząca 405 stron, dysertacja ma przemyślaną konstrukcję, odpowiadającą wszelkim normom obowiązującym w pracach naukowych. Składa się z *Wprowadzenia* (s. 7-29), sześciu rozdziałów (s. 30-360), *Zakończenia* (s. 361-370), spisu bibliograficznego – bardzo obszernego – bo pomieszczonego na 25 stronach (s. 371-395), *Wykazu skrótów stosowanych w rozprawie doktorskiej* i *Wykazu tabel* (s. 396) oraz streszczenia rozprawy w języku angielskim (s. 397-405). Warto dodać, że każdy rozdział kończą konkluzje dotyczące przedstawionych zagadnień oraz przeprowadzonych analiz.

Taka struktura realizuje reguły kompozycyjne tekstu naukowego, co świadczy o dobrym poziomie warsztatu redakcyjnego Doktorantki.

Cel pracy, hipoteza badawcza i metodologia

Przytoczony wyżej, przedstawiony przez Doktorantkę cel pracy oraz hipoteza badawcza „o ewolucji reportażowej twórczości Hanny Krall” zostały sformułowane precyzyjnie i jasno. Ze względu na temat dysertacji, Autorka słusznie poddała analizom teksty Hanny Krall, powstałe na przestrzeni dziesięcioleci (od *Zdążyć przed Panem Bogiem* z 1977r., po tomik *Jedenaście* z 2024 r.). Taka szeroka perspektywa badawcza pozwoliła Doktorantce uchwycić analizowane zmiany w prozie reportażowej pisarki.

Podstawę metodologiczną pracy stanowią opracowania z zakresu genologii językowej i medialnej w ujęciu Marii Wojtak oraz wybrane aspekty teorii tekstu. Doktorantka konsekwentnie uznaje za fundamentalne dla swojej pracy ustalenia genologiczne lubelskiej badaczki, uwzględniając jednak rezultaty prac innych naukowców. Należy podkreślić, że znajomość literatury przedmiotu zaprezentowana w rozprawie jest imponująca. Pani Małgorzata Bożek ze znanostwem omawia kolejne

zagadnienia teoretyczne, przedstawiając bardzo dokładnie stan badań nad poszczególnymi aspektami. O znajomości literatury przedmiotu świadczyć może liczba zgromadzonych w spisie bibliograficznym publikacji, które Autorka bez wątplenia poznała i wykorzystała w dysertacji.

Zagadnienia teoretyczne pojawiły się już w obszernym *Wprowadzeniu*, w którym Doktorantka omawia skomplikowany status współczesnej komunikacji medialnej, zjawiska prowadzące do zmian w tekstualnej warstwie przekazu reporterskiego, wynikających z szeroko pojętej konwergencji literatury (jej agregacji, kolażowości i hybrydyczności). Co ciekawe, przykład takiej agregacji i kolażowości reportaży pani Bożek zaprezentowała w podrozdziale otwierającym rozdział I pracy, pt. *Ga(tu)nek literacki Hanny Krall. Reporterka o reporterce*, będącym nietuzinkowym przedstawieniem biogramu pisarki. W rozdziałach I-III dysertacji Doktorantka prowadzi czytelnika przez kolejne, logicznie uporządkowane zagadnienia dotyczące: gatunkowości reportaży i jego historii w polskiej genologii; świadomości gatunkowej reportażyistów; intertekstualności intersemiotyczności i gier językowych jako praktyki komunikacyjnej. Warto dodać, że Doktorantka umiejętnie wplata w część teoretyczną wypowiedzi autorów reportaży (w tym Krall) lub analizę tekstów reportażyistki. Już w rozdziale II, omawiając zjawiska świadomości genologicznej oraz kompetencji dziennikarskich, konfrontuje dwie perspektywy – naukowców i autorów. To interesujące studium, pokazujące świadomość gatunkową twórców i ich indywidualne sposoby przeniesienia wzorca gatunkowego z poziomu teorii na poziom konkretnego tekstu. Warto zwrócić uwagę zwłaszcza na przytoczone tu metateksty Krall, ukazujące „ewolucyjne przekształcenia w kontekście wszystkich aspektów wzorca gatunkowego oświetlonych perspektywą tożsamości dziennikarskiej” (s. 138) i tym samym stanowiące pierwsze potwierdzenie hipotezy badawczej Doktorantki. Takie przełożenie aspektów teoretycznych na wymiar praktyczny – realizację w tekstach Hanny Krall pojawia się również w kolejnym rozdziale teoretycznym, w którym pani Małgorzata Bożek omawia kolejne, ważne dla tematu dysertacji kwestie intertekstualności, intersemiotyczności i gier językowych. Przeprowadzone tu analizy lingwistyczno-komparatystyczne pozwoliły Doktorantce

wysunąć wnioski o „agregacyjnym ukształtowaniu wybranych typów wypowiedzi reporterki, która eksperymentowała już pod koniec lat sześćdziesiątych ubiegłego wieku, torując drogę dla kreatywnych poszukiwań przyszłych pokoleń reporterów” (s. 28). Warto dodać, że również następne rozdziały (IV-VI) o charakterze analitycznym Autorka poprzedza ważnymi passusami teoretycznymi, wprowadzającymi do części badawczej.

Dbłość Doktorantki o dopracowanie każdego pojęcia prowadzi czasem do przesadnej skrupulatności. W rozdziale IV analizy tekstów Krall poprzedzają uwagi teoretyczne, dotyczące m.in. teorii stylu i stylistyki. Uważam jednak za zbędne definiowanie pojęć powszechnie znanych, jak np.: kategoria 3 os. 1. poj. (s. 209), struktury parataktyczne i hipotaktyczne, ze szczegółowym omówieniem typów zdań współrzędnie i podrzędnie złożonych, według klasyfikacji Zenona Klemensiewicza (s. 191-192).

Podsumowując, sposób syntetyzowania opracowań teoretycznych, widzenie kwestii spornych/problematycznych i odpowiednie akcentowanie problemów badawczych świadczy o bardzo dobrym opanowaniu przez panią Małgorzatę Bożek przyjętej metodologii. Na pochwałę zasługuje łączenie teorii z praktyką – w rozdziałach teoretycznych są to świetnie dobrane przykłady analizy tekstów Hanny Krall, natomiast w rozdziałach analitycznych – wprowadzenia teoretyczne, stanowiące podstawę badań empirycznych.

Część analityczna

Poddając analizie wyekscerpowany materiał Doktorantka stara się konsekwentnie uchwycić ewolucję cech gatunkowych i stylistycznych reportaży i mikropowieści Hanny Krall. Mimo że część analityczna dysertacji obejmuje rozdziały IV-VI, to – jak już wspominałam – również w rozdziałach teoretycznych wprowadziła trafne przykłady tekstów Krall (a także innych twórców reportażu literackiego), by zobrazować konkretnymi przykładami omawiane zagadnienia teoretyczne (m.in. zjawisko świadomości genologicznej w rozdziale II, czy intertekstualności, intersemiotyczności i gier językowych w rozdziale III).

Części analityczne odsłaniają dojrzałe i przemyślane działania Doktorantki, prowadzące do wykazania ewolucji gatunku i stylu reportażu oraz mikropowieści Krall, a także świadomych, koncepcyjnych zabiegów, „które reportażystka zrealizowała na poziomie semantyki tekstów oraz w obrębie ich syntaktyczno-leksykalnego ukształtowania w ciągu gatunkowym reportażu literackiego” (s. 364).

Rozdziały badawcze rozpoczyna ogląd stylistycznych ujęć tekstów pisarki i związanych z nimi zagadnień semantycznych, wyznaczników stosowanej przez reportażystkę nieemocjonalnej składni (m.in. anonimizacji postaci, wielokropka i elipsy) przyczyniających się do kondensacji treści badanych tekstów. Doktorantka wykazała w ten sposób ewolucję gatunkową na poziomie tekstowych wykładników. Dalsze analizy dotyczą sposobów zapisywania doświadczenia Shoah. Autorka zwraca uwagę na fakt występowania w tekstach Krall (zwłaszcza w mikropowieściach) tekstowych wyznaczników fikcjonalnego obrazu świata. Fikcja pojawiająca się w tekstach reportażystki jest – zdaniem Doktorantki:

„świadectwem kreacyjności oraz odwagi i konsekwencji reporterki, nie zaś dziennikarskiego *załgania formy* (określenie Hanny Krall). Również sygnałem ewolucji gatunku i stylu jej reportażu oraz mikropowieści, bowiem pojawia się dopiero w latach osiemdziesiątych XX wieku” (s. 250).

W ostatnim rozdziale Autorka przeprowadziła analizy o charakterze aspektowo-dyskursywnym, wskazując na liczne przeobrażenia w wariantach i aspektach wzorca gatunkowego omawianych typów wypowiedzi. Wybór 20 tekstów, reprezentujących twórczość Krall z lat 1978-2024, wydaje się odpowiedni dla wykazania ewolucji gatunku i stylu. Przedstawione analizy genologiczne, obejmujące aspekt stylistyczny uwarunkowany strukturalnie i dookreślony tematycznie oraz illokucyjnie, ukazały dominanty gatunku i stylu omówionych tekstów oraz wskazały elementy, które w kolejnych latach zniknęły bądź zmieniły swoje funkcje, wyraźnie pokazując ewolucyjność dzieł Hanny Krall w wymiarze gatunkowo-stylistycznym, co było celem ocenianej dysertacji.

Moje wątpliwości budzi pojawiające się dwukrotnie w kończących rozdział konkluzjach stwierdzenie: „Reporterka najczęściej opisuje wycinek świata przedstawionego w 3 os. lp. czasu teraźniejszego lub przeszłego (często przeszłego złożonego)” (s. 346, 350). Chciałabym zapytać Doktorantkę, co rozumie przez czas przeszły złożony (oczywiście we współczesnym języku polskim)?

Należy uznać, że przeprowadzone przez panią Małgorzatę Bożek analizy, bazujące przede wszystkim na rozstrzygnięciach metodologicznych Marii Wojtak, są wnikliwe, rzetelne i wartościowe. Doktorantka ze znanstwem prowadzi czytelnika nie tylko przez meandry niełatwych często zagadnień teoretycznych, ale wykazuje się przy tym umiejętnością prowadzenia dojrzałych, wieloaspektowych analiz i właściwego wnioskowania.

Zakończenie pracy spełnia swoją funkcję merytoryczną. Autorka przedstawiła w nim najważniejsze wyniki swojej wieloaspektowej, dogłębnej analizy, wykazując się umiejętnością syntetyzowania rozważań. Cieszy również deklaracja kontynuowania badań twórczości Hanny Krall w ujęciu mediolingwistycznym.

Formalna strona pracy, związana z tworzeniem przypisów, spisem literatury i streszczenia nie budzą zastrzeżeń.

Strona językowa dysertacji

Pani Małgorzata Bożek bardzo sprawnie posługuje się stylem naukowym. Swoje sądy przedstawia poprawnie językowo i stylistycznie. Dodatkowo na szczególne uznanie zasługuje umiejętne włączenie w tekst naukowy autorskiego reportażu będącego eksperymentalną formą biogramu Hanny Krall.

W tak obszernej pracy nie sposób uniknąć drobnych usterek językowych. Chcę zwrócić uwagę tylko na trzy:

- *dla kronikarskiego porządku należy odnotować* (s. 74) – Doktorantka dokonała tu swoistej kontaminacji dwóch wyrażen: *dla porządku* i *z kronikarskiego obowiązku*;

- *owe zjawisko* (s. 142) – to niestety częsta ostatnio przypadłość językowa polegająca na stosowaniu zaimka *ów* (także np. *ten*) w M l. mn. rodzaju niemęskoosobowego zamiast formy *owo* (także *to*) odpowiedniej dla M l. poj. rodzaju nijakiego.

- w przytoczonym na s. 323 fragmencie tekstu Krall: „Babcia Kalcia miała grający nocnik; babciu, siusiu, wołały dzieci, kiedy przychodziły na szabas; siadały kolejno, a nocnik każdemu grał *Poloneza Michała Kleofasa Ogińskiego*” znalazła się fraza: *nocnik każdemu grał*, która Doktorantka uznała – moim zdaniem niesłusznie - za personifikację.

Odnutowane tu z recenzenckiego obowiązku usterki nie wpływają oczywiście w najmniejszym stopniu na wysoką ocenę rozprawy. Dysertacja Pani Małgorzaty Bożek prezentuje wielowymiarowy opis twórczości reportażowej Hanny Krall w ujęciu genologii lingwistycznej i mediolingwistyki. Szeroko przedstawione zagadnienia teoretyczne, a także rzetelne i wnikliwe analizy wyekscerpowanego materiału oraz słuszne wybory metod badawczych sprawiły, że rozprawa jest pracą oryginalną, wartościową i wnoszącą istotne treści do współczesnej lingwistyki. Jest rozprawą, która nie tylko zainteresuje lingwistów, ale również będzie cenną pozycją dla medioznawców i literaturoznawców.

Stwierdzam, że przedstawiona do recenzji dysertacja w zupełności spełnia wszystkie ustawowe warunki stawiane pracom doktorskim: jest świadectwem wiedzy teoretycznej z zakresu genologii lingwistycznej i mediolingwistyki, potwierdza również umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej na poziomie wymaganym dla tego typu prac oraz obiektywnego prezentowania wyników badań. Doktorantka wykazała się w niej umiejętnością korzystania z dotychczasowej wiedzy dotyczącej podjętego tematu oraz trafnością w formułowaniu i uzasadnianiu wyników badań własnych.

Konkluzja

Biorąc pod uwagę wszystkie aspekty rozprawy doktorskiej stwierdzam, że przedstawiona mi do recenzji dysertacja pani mgr Małgorzaty Bożek pt. *Twórczość reportażowa Hanny Krall*.

Ewolucja gatunku i stylu spełnia warunki art. 187 ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. 2024 poz. 1571 z późn. zm.), wnoszę więc o dopuszczenie Doktorantki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.